

GINTARĖ BERNOTIENĖ

Ideologizuoti intymumą: ankstyvieji Juditos Vaičiūnaitės poezijos vertimai į rusų kalbą

Anotacija: Straipsnyje analizuojami iki šiol atskiro tyrėjų dėmesio nepelnę Juditos Vaičiūnaitės ankstyvosios lyrikos vertimai į rusų kalbą, publikuoti rinkinyje *Стуха* (Eilėraščiai, 1964), parengtame vienos didžiausių Sovietų Sąjungos leidyklų *Молодая гвардия*. Autorė žvalgo ir bendresnį 7-ojo dešimtmečio poezijos vertimų būklės Lietuvos ir sąjunginėje periodikoje ir šio konkretaus leidybinio projekto, galėjusio tapti reikšmingu poetės kūrybinės biografijos faktu, kontekstą. Lyginamoji vertimų analizė atskleidžia, kokiais tekstinės transformacijos būdais Vaičiūnaitės moderni, netiesmuka, į bendražmogišką atjautą orientuota poezija buvo išnaudota kovingiems propagandiniais tikslams ir stipriai apdorota ideologiškai. Primityvoki ir neaiškūs rinkinio sudarymo, vertėjų ir vertimų atrankos kriterijai bei faktas, kad rinkinio vertimai autorės nebuvo autorizuoti (tuo metu šia privilegija naudojosi lojalesni, valdžiai nusipelnę poetai), rodo to meto siaurą utilitarinį požiūrį į vertimus ir estetinių originalo savybių – intertekstualių nuorodų, aliteracinių grandžių, komplikuotos išgyvenimų raiškos – išstūmimą į antraeiles vertimo užduotis.

Raktažodžiai: Judita Vaičiūnaitė, poezijos vertimai, sovietmečio literatūra, poezijos vertimai į rusų kalbą, ideologija.

Juditos Vaičiūnaitės poezijos vertimai į rusų kalbą pasirodė labai anksti, kartu su pirmuoju jos poezijos rinkinio *Pavasario akvarelės* leidimu 1960 m.: prestižiniame visasąjunginiame literatūros ir visuomeniniame politikos laikraštyje *Литературная газета*¹ (eilėraštį „Šešėliai ant sniego“ vertė Ivanas Fedorinas), laikraščiuose *Орловская правда* ir *Комсомольская правда* (Veronikos Tušnovos verstas eil. „Jei spinduliu mane laikai...“) ir trumpai ėjusiame TSRS Rašytojų sąjungos laikraštyje *Литература и жизнь*, kuris 1962 m. reorganizuotas

1 Юдита Вайчюнайте, „Тени на снегу“, *Литературная газета*, 1960, 1 дек.

į savaitraštį *Литературная Россия* (S. Dorizo vertimai iš ciklo „Vieninteliame miestui“). Respublikinėje spaudoje debiutavusios bene 1952 m.², Vaičiūnaitės pirmasis rinkinys *Gyvenimas šaukia* buvo rengiamas išleisti 1959 m., tačiau knygelė buvo sutriuškinta ir išbarstyta dėl valdžiai nelojalaus autorės elgesio – baigdamą lituanistikos studijas Vilniaus universitete ji atsisakė narystės komjaunime. Tačiau 1960 m. tarp serijos „Pirmoji knyga“ debiutantų Dalios Urnevičiūtės, Vlado Šimkaus, Martyno Vainilaičio ir Vytauto Karaliaus poezijos rinkinių glaudėsi ir Vaičiūnaitės knyga, kaip vėliau galėjo atvirai pripažinti poetė, „mano pačios ir laiko reikmių nustekenta, kaip ir kitų“³. Sąjunginėje spaudoje jaunųjų vertimus Vladas Mozūriūnas pristatė kaip balsą naujos kartos, „kuri karo kanados gausmą prisimena tik kaip tolimo griaustinio aidą“, novatorišką kūrybą, emociškai sušildančią pačius proziškiausius reiškinius, paverčiančią juos poezijos objektu⁴. Pirmoji Vaičiūnaitės publikacija oficialiniame laikraštyje, aišku, buvo ideologiškai angažuota, patrankų šešėliai ant sniego jungė ir niuansuotus jausmo ir vaizdo pustonius, ir pageidaujamą gynybinę temą, o vertimo kokybė, atsižvelgiant į neaukštą to laiko vertimų iš „broliškų“ respublikų kalbų lygį, buvo nebloga – laikomasi autorinio teksto, leksiniai keitimai motyvuoti rimų.

Pirmoji vertimų knyga

Prieš pasirodant pirmajam poezijos rinkiniui rusų kalba, Vaičiūnaitės eilėraščių vertimai viešinti respublikos ir sąjunginėje spaudoje⁵, o 1964 m. 6000 egzemplio-

2 Judita Vaičiūnaitė, „Nekrasovui“, Jaunimo gretos, 1952, Nr. 5, p. 12.

3 Idem, „Žvaigždė ant plonyčio stiebo“, in: *Rašytojas ir cenzūra: Straipsnių ir dokumentų rinkinys*, sudarė Arvydas Sabonis, Stasys Sabonis, Vilnius, Vaga, 1992, p. 194.

4 Владас Мозурюнас, „Стихи Ю. Вайчюнайте и В. Каралюса“, *Литературная газета*, 1960, 1 дек.

5 Юдита Вайчюнайте, „Двадцать миллионов“, „Восемь пробило“, перевод с литовского Станислава Куняева, *Советская Литва*, 1962, 28 сентября; Idem, „А с гор - представит город...“, „...И руки пахнут так, как - груши...“, перевод Леонида Миля, *Вечерние новости*, 1962, 4 декабря; Idem, „...И мостовую время раннее“, „...А я и не знала, что улочка есть такая“, перевод Леонида Миля, *Комсомольская правда*, 1964, 28 января; Idem, „Старые Наглей“, перевод Юрия Кобрин, *Комсомольская правда*, 1964, 9 августа; Idem, „Пробившим горную дорогу“, „Свет“, перевод Владимира Сергеева, *Литературная газета*, 1964, 30 января; Idem, „Сосна“, перевод Владимира Сергеева, *Неделя*,

rių tiražu išėjo jos rinkinys *Стихи*. Jį parengė viena didžiausių Sovietų Sąjungos leidyklų *Молодая гвардия*, kruoptingai dirbusi liaudies švietimo ir literatūros populiarinimo bei visuomeninio-politinio auklėjimo srityse. Anksčiau čia išleisti Vlodo Mozūriūno, Vacio Reimerio ir Algimanto Baltakio poezijos rinkiniai (16 vertėjų verstas *Ровестники* (Amžininkai), 1949, tiražas 10 000; autorizuoti 8 vertėjų vertimai *В пути* (Kelyje), 1953, tiražas 10 000; *Чертов мост* (*Velnio tiltas*), 1961), o 1969 m. išėjo Justino Marcinkevičiaus poema *Стена* (*Siena*) ir didesnės apimties Eduardo Mieželaičio rinkinys *Лирические этюды* (*Lyriniai etiudai*), iliustruotas Mieželaičio bičiulio dailininko ir skulptoriaus Ernsto Neizvestno, kurį už modernumą ir novatoriškumą 1962 m. gruodį užsipulė Nikita Chruščiovas⁶. Leidykla specializavosi rengdama užsienio ir sovietinio bloko šalių literatūrų vertimus, leido seriją „Библиотечка избранной лирики“ (Rinktinės lyrikos bibliotekėlė, 1967–1970 m. išėjo 8 knygos, iš jų 1967 m. Violetos Palčinskaitės, 1970 m. – Antano Venclovos rinktinės), tad 72 puslapių minkštaviršis nesudėtingais Marinos Kozlovskajos linoraižiniais iliustruotas Vaičiūnaitės vertimų leidimas, atrodo, skaitytojų neturėjo nuvilti.

Tačiau knygelės leidėjų tikslai pirmiausia buvo pažintiniai ir propagandiniai. Pristatyta kaip respublikoje spėjusi pelnyti pripažinimą poetė ir ketvirtojo sąjunginio jaunųjų rašytojų pasitarimo dalyvė, Vaičiūnaitė iš knygoje sudėtų vertimų pasirodo skleidžianti ne tik „optimizmą, emociingumą ir išskirtinį vaizdingumą“⁷. Pusės iš aštuonių knygos skyrių lokalus lietuviškas koloritas ir prigesinti, subtiliai išsakomi jausmai kontrastuoja su tarptautine kitų skyrių tematika (ir netgi atvira kapitalistinio pasaulio kritika), kurią paryškina ir skyrelio pavadinimu pasirinktas modifikuotas tuo metu dar tik rengiamos išleisti Vaičiūnaitės knygos pavadinimas *Per saulėtą gaublį – По ту сторону глобуса*. Pavadinimo vertimas išryškina taktinį prasminį apvertimą: 1964 m. išleisimoje Vaičiūnaitės knygoje juntamas bandymas perteikti vientisą, kultūros jungiamą, iš kosminės perspektyvos regimą pasaulį (eilėraščiai „Sulamita“, „Botičelis. Trys žvakės“, „Iš Paukščių Tako“) paverčiamas aiškiu atsiskyrimu nuo to „kito“ pasaulio su neva tik vakarietiškomis ydomis, kurias turėjo eksponuoti šių iš esmės nevienareikšmių, universalias situacijas peržaidžiančių eilėraščių pavadinimai ir

1964, 2/8 февраля; Idem, „Улица просторная“, перевод Георгия Герасимова, *Литературная Россия*, 1964, 31 января.

6 Eduardas Mieželaitis, „Užrašų knygelė“, *Colloquia*, Nr. 30, 2013, p. 147.

7 Юдита Вайчюнайте, *Стихи*, Москва, изд-во „Молодая гвардия“, 1960, p. [2]

turinys („Bankrotas“, „Nežinomai Kabirijai“). Netikėčiausia šiame ryškiai ideologiškai žymėtame skyriuje skaityti asociatyvių aliteracijų eilėraščių „Antarktida“, su kurio formaliais iššūkiais vertėjas Vladimiras Sergejevas susidoroja, tačiau palieka neišvertęs paskutinės eilutės, kaip tik propagandiškai iškalbiausios originale: „Tu [Antarktida – GB] – gaubly sutirpdytas didžiulis taikos pasaulis.“⁸ Nėra pagarbos ir autorinei skyrybai – dvigubiams brūkšniams.

Priekaištai dėl punktuacijos šios knygelės vertimams būtų tik ledkalnio viršūnė. Vertėjas leidžia sau praleisti išstis originalo eilutes, netgi strofas, ar atvirkščiai – prikurti vaizdinės eilėraščio visumos niekaip nemotyvuotų priedurų – eilutėmis, o eilėraštyje „Tankas“ – netgi strofomis, verčia nepaisydamas autorinių metaforų, labai konkrečių, apčiuopiamų vaizdinių detalių, – to klodo, kuris ir sudaro pačią Vaičiūnaitės eilėraščio šerdį. Daugybė leksinių neatitikimų (obelys, dažytos kalakėm, virsta домики (5), atodrėkis – лето (6), kubas – диск (10), nemiga – лень (14)) rodo, kad vertėją originalas domino ne kaip vientisa autonomiška poetinė struktūra, o kaip žaliava dažnai labai apytiksliam, netgi ne pažodiniam, o, palyginus su vaizdiniu originalo raiškumu, beveidžiam, skurdžiam, standartizuotų frazių ir populiarus mąstymo nualintam – tiksliausia būtų tarti – sekimui. XIX amžiaus vertimų praktikoje šio apibūdinimo laisvai perkuriamiems tekstams nesigėdyta.

Žurnalisto vertimai

38 rinkinio eilėraščius (iš 46) išvertė 1930 m. Čitoje gimęs Sergejevas, Leningrado universitete baigęs vertimų iš bulgarų kalbos ir žurnalistikos studijas, dirbęs žurnalistu Magadane ir Barnaule. Kuo paaiškinti šio vertėjo paskyrimą versti lietuvių poeziją? Pirmasis Sergejevo poezijos rinkinys *Вместе с вами* (Kartu su jumis), 1956 m. išleistas Magadane, padarė įspūdį įtakingam poetui, žurnalo *Новый мир* redaktoriui Aleksandrui Tvardovskiui⁹. Todėl tikėtina, kad Sergeje-

8 Atrodytų, politiškai būtų buvę labai paranku ir poezijoje fiksuoti pažangų taikos siekį, tačiau vertėjo, sudarytojų ar cenzorių kupiūrą galėjo lemti faktas, jog Sovietų Sąjunga pasiliko sau teisę reikalauti teritorijų Antarktidoje, nors 1959 m. vadinamąja Vašingtono (kitaip – Antarkties) sutartimi pirmą kartą Šaltojo karo metais įtvirtinta ginklų kontrolė, žemynas paskelbtas jokiai šaliai nepriklausančiu draustiniu, o ne karinių bandymų poligonu.

9 Вячеслав Огрызко, „С чукотского на русский: 1. Олени любят соль: Владимир Сергеев“, *Литературная Россия*, Nr. 37, 2007 09 14, prieiga internetu: <http://www.litrossia.ru/2007/37/01819.html> [žiūrėta 2014 03 20].

vui, iki tol dirbusiam žurnalistu ir sėkmingai vertusiam Čiukčijos poetų kūrybą, o 1960–1962 m. išsiųstam pasitobulinti į Aukštuosius literatūros kursus Maskvoje, Tvardovskio pasitikėjimo avanso dėka ir buvo patikėtas darbas su visiškai kitokio stiliaus modernia „vakarietiška“ lyrika. Deja, Vaičiūnaitės nenaudai – skaitydami rusiškus vertimus to jautraus subtilumo, lengvai tirpstančio, regis, atsitiktinėse vaizdinėse aliuzijose, aliteraciniame strofų karkase, naujoviškame sinkopiniame ritme ar eksperimentiniame eilučių laužyme, nerasime. Vertėjo dirbta ne su eilėraščių forma, bet su turiniu pačia primityviausia šio žodžio prasme.

Sergejevo kūrybą kandžiai ir reikliai charakterizavo altajietis literatas Vladimiras Sokolovas¹⁰:

Jo poezijos temos itin neoriginalios: meilė ir draugystė, karas ir taika, gėris ir blogis, ir visa, kaip ir daugumos tarybinių poetų, su autobiografiniu prieskoniu, ir vis dėlto taip nuobodu ir banalu. Kaip poezijos ypatybę tikriausiai verta minėti užaštrintą pareigos jausmą – tarybinio patrioto, komunisto, žurnalisto. Šis jausmas [...] jam buvo ne žodis, o nuostata. Stilistinės įvairovės dėlei [prozoje – *GB*] mėgo humorą, blankų it spirocheta, ir tulžingą satyrą. Internacionalizmo ir tautų draugystės vardan duoną užsidirbdavo vertimais: išvertė pirmųjų čiukčių poetų Viktoro Keulkuto ir Antoninos Kymtyval, pirmojo eskimų poeto Jurijaus Anko eilėraščių, vertė iš jakutų, altajiečių, vokiečių kalbų.¹¹

Įtartina, kad tarp išvardintų kalbų neminima lietuvių. Tačiau beveik dvidešimčia metų už Sergejevą jaunesnis jo recenzentas Sokolovas nepamini ir jo vertimų iš bulgarų kalbos. Galima daryti prielaidą, kad Sergejevas tenkinosi gana paviršutinišku originalo kalbos pažinimu, vertimų meistriškumo nesiekė, o darbas su Vaičiūnaitės poezija jo permainingoje literatūrinėje karjeroje tebuvo nelabai vykęs (ir Rytų Sibiro literatams neaktualus) epizodas.

Šis biografinis ekskursas paaiškina daugelį kitaip tiesiog nesuvokiamų vertėjo strategijų – ir tai, kad dauguma jo verstų eilėraščių lieka neeiluoti, ir vyraujančią

10 Vladimiras Dmitrijevičius Sokolovas 1980 m. baigė literatūrinį M. Gorkio universitetą Maskvoje, verčia iš anglų, vokiečių, lotynų kalbų, dirbo Altajaus leidyklos redaktoriumi, čia ir susipažino su Sergejevu.

11 Соколов Владимир Дмитриевич, „Владимир Сергеев. Ударенный оттепелью“, *Самиздат*, 2006 06 15, prieiga internetu: <http://www.webcitation.org/61CGtgPHF> [versta mano – *GB*, žiūrėta 2014 03 16]

aprašomąją išversto teksto funkciją, ir tai, kad subtilios Vaičiūnaitės metaforos nesivarginant redukuojamos iki apytikrių palyginimų. Vertimo kuriozų pakaktų šį rašinį paversti pamfletu, tad glaustai aptarsiu tik tipiškesnius atvejus ir reprezentatyviausius Vaičiūnaitės eilėraščius.

Kubistinės tapybos inspiracijų eilėraštyje „Pušis“ Sergejevas neatpažįsta, kaip ir veržlaus kapoto pirmosios strofos sakinių ritmo („Rankas po galva. Mėlyna pušis – / Kaip raketa, kaip gotikos detalė.“ : „Закину я руки за голову / И ввысь посмотрю. Надо мной, / Как будто из синего олова / Сосна, уходящая в зной.“). Kuriamo vaizdo dinamizmą vertime keičia pasakojimo nuoseklumas ir deskriptyvumas, gaubiamuosius rimus – kryžminiai, o netikėta perspektyva, į kurią Vaičiūnaitė įmeta skaitytoją, čia atskleidžiama logiškais sakinių pakopomis, kurios išaugina eilučių perteklių, maskuojantį originalo iškraipymus ir praleistas 7 (iš visų 16) eilutes. Originale slinktis nuo stebimo objekto prie kalbančiosios figūros ir atgalios, kosminiam progresui suteikianti plačius, tačiau žmogiška kultūra paremtus mastelius (gotika, sagos), vertime eliminuota: lieka vienintelis stambus planas – pušis, sminganti į vidudienio saulės diską. Vaičiūnaitės pastanga realistinį gamtos vaizdą – nuo pažemės aukštyn kylantį pušies kamieną vaiskame danguje – sukomplicuoti, perteikti netikėta formų žaisme ir geometriniu piešiniu su aiškia aliuzija į XX a. modernios dailės intertekstą (pušis – strėlė į saulės kubą) žlunga. Intymią intonaciją lemia kintantis rakursas (pušis, planeta, saulė, moters metonimas suknia) ir šildantis trapias šios akimirkos eskizo suvokimas kaip dovanos. Vertime finalinio dovanos akcento nėra, matyt, jis niekaip nekoreliuotų su teikiamu kur kas optimistiškesniu nugalėtos erdvės ir senutės žemės vaizdu. Nei aliteracinė grandis *saulės strofa, strėlė, stebukla*, rodos, nesunkiai įkūnijama rusų kalba (солнце, строфа, стрела), nei ryškios kontrastingos spalvos, primenančios kubistų drobes, nei ypatingas erdvės šviesos pojūtis iš originalo į vertimą nepersilieja – realistiškai mėstančiam vertėjui formalieji akustiniai ir vizualūs eilėraščio elementai iššūkio juos perteikti nekelia – jo dėmesys sukongcentruotas į sklandų eiliavimą.

Eilėraščio „Pilies skersgatvis“ sąsaja su 1950 m. Mečislovo Bulakos sangvino piešiniu, dokumentuota autorės prierašu po eilėraščio pavadinimu nuo pat publikacijos rinkinyje *Kaip žalias vynas*, yra svarbi paratekstinė detalė, skaitytojams liudijanti ekfrastines Vaičiūnaitės kvalifikacijas ir eilėraščio skaitymo kodą. Deja, šios nuorodos vertėjas atsisako, taip gerokai supaprastindamas kronikininkišką Vaičiūnaitės siekį miesto istoriškumo ir jo kaip kūrinio pajauta skleisti daugia-

sluoksnių ir intymų miesto praeities pavidalų įsirašymą buitiskoje kasdienybėje. Pro jo akis prasprūsta, lieka neišversta ir raktinė frazė „kadras miesto filme“, ir kulminacinis paveikslas plėtimosi ir atgijimo veiksmas („Ir piešinys didės ir plėsis, sujudės atgijęs, / Kaip kadras miesto filme nusidrieks prieš mus.“(I, 56): „И вдруг рисунок поплывет в пространство, / Расширившись до истинных размеров. / Зашевелится, оживет похожий / На кадр из фильма“ (24)) perteiktas abstrakčiai – nuplauks erdvėn (поплывет в пространство), tarsi nesuvo- kus, kad Vaičiūnaitė rašo apie realios ir imaginacinės erdvių susiliejamą, o ne, kaip pateikia vertėjas, prisiminimo. Ir eilėraščio pabaigoje akcentuojama ne ta dvilypė erdvė, o optimistinė ateities vizija: „Kasdien pro šitą seną siaurą arką / naujai nuskaidrinta erdve atsiveria diena“ (I, 56) : „Иду под эту узкую арку / Навстречу неизведанному дню“ (25).

Ideologiniai įrašai

Vertimo ir ideologijos klausimas, kalbant iš šių dienų perspektyvos, vienu teoretikų ignoruojamas manant, kad, plačiai traktuodami, ideologijos, valdžios ir galios apraiškų galime įtariai ieškoti beveik visose žmogiškose situacijose. Kiti, priešingai, jo nepaverčia nesvarbiu, o klausimo esmę grindžia empiriniais duomenimis, ar vertimas yra kieno kontroliuojamas, kaip tai, kas yra išverčiama ar pašalinama, eliminuojama, vertina vienas ir kitas socialiniai, pagaliau – kas yra praleidžiama, pridedama, modifikuojama siekiant kontroliuoti vertimo siunčiamą pranešimą¹². Kaip ir visų sovietmečiu išleistų knygų, Vaičiūnaitės eilėraščių leidimo rusų kalba paskutiniame lape esanti žyma „Подп. к печати 8/ V 1964“ (pasirašyta spaudai) yra teisioginis įrodymas, kad knygos leidimas cenzūruotas Glavlito, taigi perėjo politinę ir ideologinę atsakingų organų kontrolę. Esminiai autorinio teksto perkeitimai kai kuriuos Sergejevo vertimus (eil. „Nežinomai Kabirijai“, „Hirosima“) leidžia nagrinėti būtent kaip ideologinių išpaudų ir prieraišų pavyzdžius. Eilėraštyje „Nežinomai Kabirijai“ vertėjas vienais lek- siniais keitimais naikina estetinį viso kūrinio karkasą (vaizduodama ne tiesio- giai, o per virpančius atspindį, garsą, aidą, Vaičiūnaitė pratęsia Federico Fellini'o

¹² Peter Fawcett, „Ideology and Translation“, in: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, ed. by Mona Baker, London and New York, 2000, p. 107.

kinematografinius efektus, o vertime šie subtilūs niuansai virsta įprastu rutini- niu atpažįstamu vaizdu), o kitais sudeda vertinamuosius akcentus, kurių nėra originale. Po tiltu verdantį naktinį gyvenimą Vaičiūnaitė įvardija tiesiogiai – „Padugnių spalvos ir šviesos. /.../ Pasmerktųjų pasaulis. / Užmirštųjų pasaulis.“; tačiau su juntama empatija Romos prostitutei Kabirijai, jos naiviam tikėjimui meile ir sugebėjimui atsitiesti; vertime ši Vaičiūnaitės atjauta pačiai žmogiškai situacijai išnyksta – tikslingu vieno iš dviejų identiškos gramatinės raiškos daly- vių pakeitimu sukuriama stereotipinė „kapitalistinio pasaulio grimasa“¹³: „Мир обреченных. Позабытый мир.“, o toliau vertime vertėjas jau nuo savęs įterpia ir 4 eilutes apie prostituciją: „Там, под мостом, наверно, сладость жизни / Ты ощущаешь ярче и полней.“ Ir eilėraščio pabaigoje yra sąmoningų keitimų (pa- kelsi: сбросишь; konkretūs būsenų pasakymai „juodo siaubo, prismaugto ūžimo tiltą“ : „ужас черный, стыд и боль“ – labai bendri, standartiški, moralizuojan- tys), prieraišų („сбросишь / Весь этот ужас черный, стыд и боль / вниз, / В бездонную пучину, / В гнилую воду, черную, как смоль.“). Vaičiūnaitės eilėraščio dramtizmas ir finaliniu daugtaškiu išreikštas minoras yra giliai psi- chologizuoti (prigimties nepakeisi), todėl lėmimas „Po tiltu klajok“ neimpli- kuoja jokios kaitos („Tu juk viską pakelsi“), tuotarp vertime sankcijos nebelineka, ji paverčiama priešybe – ты сбросишь (numesi), o cituotas prieraišas, vertėjo valia užbaigiantis eilėrašį, bedugnės prarajos ir dvokiančio vandens įvaizdžiais orientuoja skaitytojo vaizduotę ne atjautos, o nusikratysimos nuodėmės link. Spindėjimo semos, eilėraštyje kontrastu ryškinančios juodos spalvos izotopijas, vertime tiesmukai pajungtos kapitalistinio pasaulio veido iliuziškumui, atkartojančiam propagandinę jo spindinčios ekonominės gerovės ir žemos dorovės klišę („Pajuodusi upė pražydo žaliom ir raudonom reklamom – / iliuzijų dūmais“ : „Неоновые блики – / дым иллюзий. / Гудят зелено-красные рекламы.“). Neatmestina, kad cituotas vertėjo prieduras „В гнилую воду...“ užmezga ryšį su sovietmečiu paplitusiu kapitalizmo apibūdinimu – гнилой: supuvęs.

Eilėraščio „Hirosima“ pirmoji pusė praleidžiama, verčiama antroji, autorės nei grafiškai neišskirta, nei galinti pretenduoti į savarankišką prasminį viene-

13 Algimantas Baltakis 1963 m. recenzijoje antrai Vaičiūnaitės knygelei *Kaip žalias vynas* (1962), iš kurios paimtas eilėraštis, šią ideologinę klišę persako dar kitu stereotipu: „Eilėraš- čiuose ‚Bankrotas‘, ‚Skersgatvių madona‘, ‚Nežinomai Kabirijai‘ poetė kalba apie žmones – kapitalistinės santvarkos aukas.“ Žr.: A. Балтакис, „На шумящем перекрестке жизни“, *Дружба народов*, 1963, Nr. 1, p. 282.

tą – jos sąsajos su intymaus kreipimosi situaciją apibrėžiančia pirmąja dalimi akivaizdžios ir būtinos eilėraščio visumai. Vertėjo sprendimas intencionalus. Kas už jo slypi? Nors originalo ir vertimo eilučių skaičiaus Sergejevo vertimuose negalime rinktis ekvivalentiškumo rodikliu, būtent 12 praleistų Vaičiūnaitės eilėraščio pirmosios dalies eilučių kompensuojamos lygiai 12 vertėjo, ir tai yra vienintelė formali prirašymo priežastis. Vertimas prasideda maštaibišku kokybiniu konstatavimu: „На земном нескончаемом шаре / Бьются теплых сердец миллионы.“ Skirtumas nuo originalo eilutės – pridėti epitetai нескончаемом ir теплых ir milijardą pakeitęs milijonas. Įspūdžio dėlei Vaičiūnaitė trijose eilutėse kartoja šį skaičių, o jį mažindamas vertėjas nusižengia faktiniam vertimo tikslumui (apie 1960-uosius Žemėje gyveno daugiau nei 3 milijardai žmonių), keitimą motyvuodamas nebent prielaida, kad visoje žemėje tik milijonų tarybinių žmonių širdys geba atjausti. Metoniminį gyvybių laipsniavimą (milijardai širdžių – žingsnių – kvėpavimų) Vaičiūnaitė stengiasi bent kiek išradingiau aprūpinti veiksmu: „Milijardai žingsnių trupina juodą planetos pluta.“ Vertime žingsniai „нарушают тишину, попирая планету“: drumsčia tylą ir trempia planetą – iškreipiamas šiltas ar bent jau neutralus kalbančiosios santykis su visos planetos žmonėmis. Daugiau sutrumpintas originalo eilėrašties neiškraipytas, belieka aptarti stambų vertėjo prieraišą. Iki tol nerimuoto vertimo prieraišas ryšį su originalo tekstu užmezga rimu, o trys ritminės anaforų pakopos (Только светится; Только крик; Только взгляд) ir emociingas vertėjo patirties kare inspiruotas kalbėjimas netgi sugyvena iki tol vangia statistika bylojusį kupiūruotą Vaičiūnaitės eilėrašį. Prie originalo eilučių apie pasaulį it susiskleidusią vėduoklę – nutrūkusį gyvenimą (graži rytietiška metafora) šliejama jau ne subtilių užuominų, o pažodiška militaristinė mirties, skausmo, gedulo, tautų laidotuvių eisenos, sprogimų, keršto ir atpildo leksika. Vertėjo įterptame pasaže eksplicitiškai įrašyta tai, kas liko už Vaičiūnaitės teksto kaip numanomi dalykai – atominis sprogimas, kančia ir mirtis, o esminis akcentas perkeltas į kančios galios išdidintą kovingą patosą, emociškai, politiškai ir ideologiškai grindžiantį tiesiogiai neįvardintą, bet aiškiai įskaitomą šaltojo karo šalių (TSRS ir JAV) priešišumą.

Tas pat laikmetis (Vaičiūnaitės eilėraščiai išversti praėjus daugiausia penkeriems metams nuo jų sukūrimo), panaši lietuvių ir rusų literatūrą sovietmečiu saiščiusi tabu ir normatyvinių temų sistema originalo ir vertimų vienas kito atžvilgiu nepozicionuoja kaip radikaliai svetimų tekstų. Yra originalų, kurie

ideologiškai žymėti pačios autorės¹⁴ (socializmo statybų tema eil. „Kalnų kelio darbininkams“; karo tema eil. „Dvidešimt milijonų“; „Hirosima“; „Tankas“; žydų ir vokiečių tema „Ana Frank“), yra ir eilėraščių, kuriuose, kiek daugiau nei leido „sorealistinis“ kodeksas, Vaičiūnaitė drįso steigti naują poezijos paskirtį (įteisinti jausmų intymumą, eksponuoti estetines literatūros ir kitų menų sąsajas, istorinę tematiką), vertėjo neatpažintą ar palaikytą nesvarbiu poetiniu pranešimu tikintis „kilnesnių“ temų. Jau minėtas propagandinis rinkinio pobūdis ir ideologinis angažuotumas; pavyzdžiui, nėra neutralūs čia publikuojami trys Vaičiūnaitės eilėraščiai (skyrelis „Венгерские стихи“) iš ciklo „Miestas – žvaigždėlapis“, skelbto 1963 m. *Pergalėje*¹⁵, bet neįtraukti į jokių vėlesnių rinkinių lietuvių kalba. Kelionės įspūdžiais grįstas ciklas, kaip nebūdinga reportažinei tematikai, intymus: visa, kas regima lankomoje šalyje, 7 eilėraščių cikle perleista per švelnių asmeniškų išgyvenimų prizmę, tarsi susisiautus į jaukų jausmo kokoną („Tegu rūdija rūsiuose – karalių sarkofagai, / Tegu rūdija aikštėse – kaladės maištininkų galvai, / Tegu rūdija tuneliuose – grandinės nuo didžiulių tiltų ... // Aš tik kartoju – gelsvas tavo namas [...]“), bet jame apmestos ir ideologiškai parankios detalės – pabrėžiamas sovietinio bloko šalių bendrumas; vengrų vaikai, draugiškai apkabinantys ir net „drėgnais pabučiavimais“ deginantys skruostą, kuždantys „nesuprantama kalba / Suprantamus žodžius“, turėtų stumti užmarštin neįaukią 1956 m. Vengrijoje malšinto antisovietinio sukilimo temą, kurią Vaičiūnaitė vis dėlto įrašo paminėdama „kalades maištininkų galvai“, akivaizdžiu logikos riktą (kaladės galvai) nesąmoningai eksponuodama išstumtą draudžiamą turinį. Tačiau šio ciklą užbaigiančio eilėraščio su pavojinga užuomina, Milio išversto ir 1962 m. publikuoto respublikiniame laikraštyje *Вечерние новости*, rinkinyje nėra – skyrelį „Венгерские стихи“ vainikuoja sklandžiai Sergejevo sueiliuotas (originale – be rimų), bet Vaičiūnaitės vaizdų apstumui ir nuotaikos tėkmei neimlus vertimas apie naktinį kruizą Dunojumi.

14 Juozas Nekrošius 1962 m. išėjusio Vaičiūnaitės rinkinio *Kaip žalias vynas* anotacijoje laikraštyje *Советская Литва* kaip jos poezijos teigiamybę iškelia tai, kad „Vaičiūnaitė mena neužgyjančias buvusio karo žaizdas, milijonus žmonių aukų“. Žr. И.Некрошюс, „Мелодии и песни“, *Советская Литва*, 1962, 28 сентября.

15 Judita Vaičiūnaitė, ciklas „Miestas – žvaigždėlapis“, *Pergalė*, 1963, Nr. 1, p. 73–75.

Vertėjų kompetencijos, sudarytojo pasirinkimai

Sergejevas nebuvo vienintelis, kurio vertimams priekaištų apstu. Dviejuose pasakutiniuose rinkinio *Cmuxu* skyreliuose – ir garsesnių vertėjo Leonido Milio (5), žinomos poetės, populiarių dainų autorės Veronikos Tušnovos, poeto Stanislovo Kuniajevo, Sergejaus Andruškevičiaus vertimai (pastarųjų – po vieną eilėraščių). Nors, kaip nurodo detaliai Vaičiūnaitės eilėraščio „Prie Vrubelio ‚Alyvų‘“ vertimus palyginusi Marina Romanenkova¹⁶, rinkinio parengimo metu buvo pasiekiami Tušnovos¹⁷ ir Andruškevičiaus vertimai, rinkinyje publikuotas prastesnis Andruškevičiaus darbas. Kokie buvo medžiagos rinkiniui atrankos kriterijai, kodėl rinkinio redaktoriui ir sudarytojui neatrodė aktualu įtraukti į jį ir kitą savo meilės lyrika garsėjusios poetės Tušnovos verstą jau publikuotą Vaičiūnaitės eilėraščio „Jei spinduliu mane laikai“ vertimą¹⁸, praėjus pusšimčiui metų atsakyti sunku. Iš negausių duomenų apie to meto vertėjus galima spręsti¹⁹, kad, išskyrus 1961 m. Maskvos literatūrinį Maksimo Gorkio institutą baigusį Mišį, nei Sergejevas, nei Kuniajevas, Andruškevičius ar Tušnova gilesnių lietuvių kalbos žinių neturėjo, ko gero, naudojosi pažodiniiais vertimais, gal net ir kitų parengtais ruošiniais, o vertimo sėkmę galėjo lemti talentas, įgimta poezijos esmės nuojauta, atidumas vaizdiniam eilėraščio kompleksui (Tušnovos vertime).

Kaip skyrėsi vertėjų kalibras, iliustruoja ir toks menkas pavyzdys: tarybinės literatūros aktyvui priklausiusių Tušnovos ir Kuniajevo (1960–1963 m. jis buvo žurnalo *Знамя* poezijos skyriaus vedėjas) internetiniuose puslapiuose duomenys apie vertimus iš lietuvių kalbos fiksuojami skirtingai: žymios anksti mirusios poetės Tušnovos puslapyje neužfiksuotas 1984 m. „Žvaigždyno“ serijoje išleistas

16 Marina Romanenkova, „Lietuvių ir rusų kultūrinių ryšių raiška Juditos Vaičiūnaitės eilėraštyje „Prie Vrubelio ‚Alyvų‘“, *Socialinių mokslų studijos*, 2012, Nr. 4 (4), p. 1321.

17 Юдита Вайчюнайте, „Возле ‚Сирени‘ Врубеля“, перевод Вероники Тушновой, *Московский литератор*, 1960, 13 мая.

18 Idem, „Ты лучом меня считаешь“, перевод Вероники Тушновой, *Комсомольская правда*, 1960, 23 октября.

19 Monografijoje apie poeziją rusų kalba ir vertimus į rusų kalbą, kurtą Lietuvoje (apsi)gyvenusių rašytojų sovietmečiu ir vėliau, Taisija Laukkonen pateikia žinių, kad „[a]pie 1956 m. į Lietuvą atvyko Levas Ozerovas rinkti žmonių lietuvių-rusų grožinio vertimo kursui Maskvos literatūros institute. Pasak Jurijaus Grigorjevo, konkursiniu būdu buvo atrinkti šeši žmonės: Leonidas Milis, Feliksas Dektoras, Dalija Epšteinaitė, M. Grybauskaitė, Juozas Čepaitis ir pats Jurijus Grigorjevas. Taisija Laukkonen, *Dainiai be tautos: Lietuvos rusų rašytojų strategijos (po)sovietmečiu*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 55.

Violetos Palčinskaitės verstas rinkinys *Balandžiai*, kaip neminimi ir menkesnės literatūrinės svarbos faktai apie tai, kad Tušnova išvertė ir daugiau lietuvių poezijos (pavyzdžiui, jau minėtame leidyklos *Молодая гвардия* Vlado Mozūriūno rinkinyje *Ровестники* (1949) yra 9 jos versti eilėraščiai), o publicistinę poeziją kūrusiam Kuniajevui faktas, kad jis vertė Lenino premijos laureato Mieželaičio eilėraščių, matyt, buvo svarbus, galimai kilstelėjo simbolinį vidutinio poeto kapitalą.

Rinkinio sudarytojui turėjo būti žinomas ir 1964 m. sausį sąjunginėje spaudoje, prestižiniame TSRS rašytojų sąjungos leidžiamame savaitraštyje *Литературная Россия*, skelbtas Georgijaus Gerasimovo eilėraščio „Erdvės gatvė“ vertimas²⁰, dėl publikavimo rinkinyje galėjęs konkuruoti su akivaizdžiai prastesniu įtrauktuoju Sergejevo vertimu. Sergejevas išvertė tik 2 pirmas iš 3 eilėraščio strofų. Kaip ir kitur versdamas, jis atsainiai traktuoja autorės leksiką (rimo dėlei įvestas originale nefigūruojantis žodis параметры disonuoja su poetės žvilgsnio intymumu, derinamu prie statybų topikos), nepaiso vyksmo laiką charakterizuojančių koloristinių detalių (синева: žara), iš originalo neklysdamas perima tik temą, o plastinė jos realizacija, kurią kita kalba lengviau perteikti nei garsinę, melodinę eilėraščio struktūrą, jo nedomina. Akcentų jam nesiūlo nei eilučių pabaigos rimai (svarbus likęs neverstoje 3-ioje strofoje – vienvė: gatvė; Sergejevo vertimas taip pat rimuotas kryžminiais rimais), nei autorės pasaulėvaizdžio ypatingumą įkūnijanti konkretika. Vaičiūnaitės kreipimasis į temstančią gatvę miesto pakraštyje steigia asmeniško atvirumo / besiplečiančio miesto erdvumo koreliaciją, tarybinės poezijos subjektui nebūdingą, naująją romantiką gimdančią akistatą su dangaus skliautu ir labai asmenišką, žmogaus mastelių patiriamą, tokios, regis, industrinės temos kaip naujo gyvenamojo rajono statyba poetinį fiksavimą, kurio medžiagiškumas neužgožia jausminės dominančios – taip pat neįprasto tarybinei poezijai vienvė potyrio, ribinio atsiveriančių horizonto ir vertikalės platumų išgyvenimo. Sergejevo vertimo pranašumas – išlaikytas intymus tonas. Belos Zalesskajos, kuri kuravo lietuvių literatūros vertimus TSRS rašytojų sąjungoje, vyro Gerasimovo vertimas sklandžiai eiliuotas, poetiškesnis, tačiau ir jame apstu apytikslų, leksinio tapatumo su originalu nesiekiančių eilučių. Detalizuotas ir tankus Vaičiūnaitės eilėraščių piešinys, matyt, kėlė problemų ne vienam vertėjui, jos mėgstami daiktavardiški išvardijimai

20 Юдита Вайчюнайте, „Улица просторная“, перевод Георгия Герасимова, *Литературная Россия*, 1964, 31 января.

(pvz., šiame eilėraštyje pamatai, sienojai, rąstai; horizontai, vieškeliai, kryžkelės) ir Sergejevo, ir Gerasimovo vertime praranda bent po vieną narį, nors, atrodo, daiktavardiškos sintaksinės struktūros rusų kalba transpozicijai iš veiksmožodinių konstrukcijų dominuojamos lietuvių kalbos²¹ neturėtų priešintis. Gerasimovo vertime trečiosios strofos rimo išryškintas sąskambis *стуки топорные / слово „Просторная“* grubokas, neprilygsta subtiliam Vaičiūnaitės gatvės ir vienvėdžio rimui – esminiam šio eilėraščio šifru. Kaip ir Sergejevo vertime, neversti lieka vykimo vietą lokalizuojantys apibūdinimai („aidas vėpūčių, šiaurės naktim čia girgždėjusių“: (Sergejevas) „стаи флюгеров стынет в разливе ночей“ : (Gerasimovas) „Дальний скрип флюгеров, словно эхо зимы“), publicistiškai persakytame periode neišversta pradingsta emociškai stipriausiai pabrėžta laipsniuoto išvardijimo dalis („Aš gręžiu į tavo strazdanotą atvirą veidą... Ir kirvių, ir pjūklų giesmės, ir vėjų pilna vienvėdžio...“: „Обернусь – в тишине будто стуки топорные, / Будто снова кипенье работы дневной...“) – pasirinkus progresyvu darbo akcentą ir į prasmės nuostolius nurašius žmogišką individualumą spinduliuojantį veidą. Didžiausias Gerasimovo vertimo privalumas – tas, kad jam vis dėlto pavyko išversti visą eilėrašį „Erdvės gatvė“; palyginus su Sergejevo, jo vertimas daro dinamiško, vizualiems ir akustiniams įspūdziams imlesnio teksto įspūdį. Sergejevo eilėraščiui duotas pavadinimas („Улица пространства“) tiksliai pažodžiui atkartoja Vaičiūnaitės, tačiau Gerasimovas, pavadinime „Улица просторная“ išnaudodamas žodžio *простор* priklausomybę semantiniam žodžio *пространство* laukui ir jo implicitinę laisvės reikšmę, tegu ir kiek nutoldamas nuo originalo, išvengia biurokatiško nominatyvumo, ir, remdamasis pavadinimo ir jau minėtos ritminės alternatyvos *стуки топорные / слово „Просторная“* sąsaja, iš jos išaugina trečią eilėraščio strofą, ko, matyt, neradęs jungties abstraktui *пространство*, nesugebėjo Sergejevas.

Atidavus pirmenybę Sergejevui, į rinkinį neįtraukti liko ir du Stanislovo Kuniajevo vertimai – eilėraščiai „Aštuonias išmuša bokšte“ ir „...Aš glostau daiktus, prie kurių tu esi prisilietęs“ iš 6 eilėraščių ciklo „Tą perregimą vakarą“; 1962 m. kartu su Kuniajevo verstu „Dvidešimt milijonų“ skelbti respublikiniame laikraštyje *Советская Литва*. Laikraščio skiltyje šie skirtingų rimų (originalo – trijų trielių ir astrofinis 17 eilučių) eilėraščiai neapsižiūrėjus ir išspausdinti be tarpo,

21 Jelena Brazauskienė, Irena Miškinienė, „Neasmenuojamosios veiksmožodžių formos – vertimo rifai“, *Kalbotyra*, Nr. 53 (3), 2007, p. 40.

kaip vienas. Paties vertėjo trankaus publicistinio poetinio braižo įtaka vertimams akivaizdi – trapią iliuzijos būseną perteikiantys Vaičiūnaitės trieiliai suskaidyti ritminėmis puseilių atkarpomis, akcentuojančiomis veiksmą, vertime panaudota tik pati bendriausia siužeto schema, ignoruojama bent kiek labiau individualizuojanti leksika („Gūdžiu ūkimu tave pasigrobs traukiniai“: „печально трубя тебя увезут поезда“). Situacijos rėmus originale sudarantis esamasis laikas, vertime laisvai kaitaliojamas su būsimuoju, tokios funkcijos nebeatlieka; dėl rimo įterpta detalių, iškraipančių aplinkybes („eilėraščiai dūmuose bus“: „стихи всю ночь напролет“; rimuota su лед), labai subendrinančių eilėraščio vyksmą – net nesivarginus versti išnyksta aiškios topografinės aliuzijos į Katedros bokšto laikrodį, Latako gatvę, skverą, kruopščiai, bet pažodiškai įjungtus Sergejevo vertime. Sąjunginiam skaitytojui vietos kolorito perteikti nesistengiama, o ir pati tik apytiksliai vertėjo suvokta paliekamos mylimosios tema vertime atrodo tokia standartizuota, jog niuansuoto jausmų išsakymo pulsacijos dėmesio ir įdirbio nesulaukia.

Eilėraščio „...Aš glostau...“ vertimo riktai panašūs: jau tik butaforinę aplinką vertime vietoje senos staltiesės kuria kėdė, intymų veiksmą *glostau* keičia kur kas neutralėsnis *тропою*, o tapybišką ir poetišką, tiksliai autorės pasaulėvaizdį perteikiančią vakarėjimo vaizdą su vos žymius spalvinius kitimus fiksuojančiomis eilutėmis („Ir vakaras ima lieti / ant ledėjančio dulsvo lango / žvaigždynų žalsvą vitražą“) bergždžiai ir neraiškiai konvertuoja skurdus šabloniško vaizdo sakiny „Зеленая звезда в окне светла“. Spalvinės detalės, staigus nuotaikos nuosprūdis, siužeto pėdsakai, užkadrinis vaizdas – tai, kas įskaityta skvarbios scenografo akies iš Vaičiūnaitės eilėraščio galėtų žengti tiesiai ant scenos ar tapti filmo kadrais, Kuniajevo plunksnos palytėta suplokštėja, praranda gylį ir perspektyvą, ir, o tai sunkiausia pradanginti tekste, netenka jausminio išlydžio kibirkštis. Sekdamas bent jau originalo daugtaškių sufleruojamais, kvėpavimo pertrūkio paryškintais tekso segmentais ir nepraleidęs esminės paskutiniosios eilutės pradžios „...Aš myliu“, keliaplanes eilėraščio sugestijas vertėjas būtų įstengęs pastebėti ir perteikti.

Jurijaus Kobrino verstas eilėraštis „Senieji Nagliai“ respublikiniame *Комсомольская правда* laikraštyje, ko gero, anonsavo 1964 m. išėjusią naują Vaičiūnaitės poezijos knygelę *Per saulėtą gaublį* ir į vertimų rinkinį be asmeninių vertėjo kontaktų ir išankstinio koordinavimo patekti negalėjo, nes publikuotas rugpjūtį, jau pasirašius vertimų rinkinį spaudai. Lietuvoje gyvenančio jauno dar tik pradedančio literatūrinę karjerą vertėjo darbas anksčiau minėtų vertimų

kontekste išsiskiria didesne pagarba originalui – vertėjo invazija minimali, nuosekliai, sekant autorės dėstymu, perteikta eilėraščio sintaktika: konstatuojamieji sakiniai, dažnai sutampantys su eilutės riba, ir vertime kuria kapoto, santūraus kalbėjimo įspūdį. Ne vieną vertėją klaidinęs Vaičiūnaitės žodis iš leksinio pasyvo *vėpūtis*, jos vartojamas vėjarodžio prasme, o vertėjo palaikytas vėjo supūsta smėlio krūva, Kobriną priverčia ieškoti garsinio sąskambio, kad būtų išlaikytas gretimų eilučių rišlumas – ir tai vienintelis atvejis vertime, kai jis leidžia sau koreguoti eilėraščio vaizdinius („Pakrypsta vėpūtės į kairę... / Ir sauso štormo šuorai užpila kiemus“ : „Смерчи, как штопоры. Смерчи. / Всплески сухого шторма заливают дворы“) – numanomą tolydų, veik nepastebimą pustymą keisdamas dramatiškesniu viesulo suktuku. Šis vaizdo poslinkis pritraukia ir perteklinį, kogeneratedą audrų vaizdinį, kuris būtų tikslus pridėjus pažyminį „smėlio“; tačiau vertime aktualizuota būtent griaunanti štormo galia, greta laužytomis eilutėmis vardinant savaip suvoktus jos padarinius – laivų skeveldras, šiaurės ūkanas. Grafinis paskutinių keturių originalo eilučių skaidymas (dvi iš eilės atitrauktos eilutės vietoje tolygaus neatitrauktos ir atitrauktos kaitaliojimosi) neatskleidžia vertėjui užmaskuotos sakymo perspektyvos kaitos – įsivaizduotą žvejų reikmenų lytėjimą, dreskiantį ašakų aštrumu, keičia staiga sugrįžusios realybės pojūtis, sustabdantis proregį užpustyto kaimo istorijon. Kaip būdinga Vaičiūnaitėi, intensyvų vidinį vyksmą gaubiantys rėmai užsidaro – vertėjas juos esant pajunta, tačiau keliom eilutėm per vėlai.

Leonidas Milis vertė 5 rinkinio eilėraščius, dar keli liko periodikoje. Sudarytojas palankiai įvertino tik vieną iš dviejų Miliio išverstų ciklo „Lietaus triptikas“ eilėraščių („...А я и не знала, что улочка есть такая“), o antrojo („...И мостовою время раннее“) į rinkinį neįtraukė, tikėtina, labiau dėl panašios tematikos nei dėl smarkiau besiskiriančios vertimo kokybės. Kaip ir kitiems Vaičiūnaitės vertėjams, Miliui pagunda versti redukuojant detales brangiai atsieina. Faktūrų, pustonių, į erdvinius transponuotų laiko įvaizdžių turtingos aliteracinės eilėraščio „Ir laiką, gatvės laiptuos glūdintį...“ eilutės („liuminescenciją, lūkesį, liūdesį / tau praveria drėgnos lūpos“ : „и приоткрыю ожидание твои глаза и губы“ (Milis) : „люминесценция легкая лунная / ликующе ощастливит“ – Jurijaus Kobrino vertimas²²), išverstos tik apytiksliai, barkšo it trafaretinės frazės

22 Юдита Вайчюнайте, „Триптих дождя, I“, перевел Юрий Кобрин, in: *Антология литовской советской поэзии*, Vilnius: Vaga, 1980, p. 484.

ir neperteikia originalo išpūdžio. Taip išdidžią karališką eigastį leidžianti perskaityti strofa („Ir grindiniai minkšti kaip lūšenos, / nueisiu jais kaip lieptais / į naktį pro žvaigždynų lūženas / kol plaka šviesūs lietūs.“), vertėjui nevargus su semantiniam grindinio laukui pernelyg netikėto palyginimo „lūšenos“; rusų kalba neperteikiamo vienu žodžiu, ir originalios metaforos „žvaigždynų lūženas“ sąskambiu, virsta diametraliai priešingu vaizdu, kuriame romantiškos įtampas kupina eilėraščio originalo žmogaus ir dangaus architektūros atitiktis (skėtis – dangaus kupolas) vertime prižeminama iki banalokos rytinės žvaigždės palydos („И мягкой как шкурка улицей, / чуть-чуть подсохшей, мглистой, / уйду я со звездой утренней / по следу светлых ливней“) ir dviprasmiško kailio/ žievelės slidumo.

Milio versti eilėraščiai artimesni originalui ir vertimo technikos požiūriu pranašesni už Sergejevo vertimus. 1961 m. išvertęs Pauliaus Širvio poezijos knygelę *Шумят родные березы (Ošia gimtinės beržai)*, vėliau – po dvi Antano Venclovos, Eduardo Mieželaičio lyrikos knygas, žydų šeimoje Kaune gimęs Milis iš visų vertusiųjų Vaičiūnaitės kūrybą buvo bene labiausiai patyręs, išmanė lietuvių kalbą. Tai, kad jam buvo patikėta išversti svarbų eilėraščių „Ana Frank“ ir užbaigti rinkinį intymios tematikos skyreliu „Июньская трава“, tarp kurio 5 eilėraščių įterptas tik vienas verstas Andruškevičiaus, pabrėžia jo stiprią poziciją ir tai, kad sudarytojas jį kotiravo. Strategiškai skaitytojui pasiūlyta pažinti su Vaičiūnaitės poezija režiimuoti patį esmingiausią jos bruožą išryškinančiu asmeniškais, o ne visuomeninėms, kelionių ar kasdienos tematikos, skyreliu. Vis dėlto būdingą savi-voką, Vaičiūnaitės eilėraščių subjektą įrašančią į istorinę ir amžinybės perspektyvą, vertėjui įkūnyti pavyksta ne visuomet. Eilėraščio „Kai laikrodininkas įlips į bokštą“ paskutinėmis eilutėmis „tų gatvių gausmas tvins, / ir būsimasis laikas / gramatikoj ir akmenų virpės / lyg saulės laidas“ plaukianti miesto ateities vizija paremta išlikimą garantuojančiomis nepajudinamomis konstantomis – kalba ir akmenų iškalta vietos erdve po saule. Šių kertinių savivokos dėmenų nelieka vertime: „на улицы хлынет люд и на площади разольется, / и войдут в обиход звонкие провода солнца.“ Eilėraštyje „Vega“, skirtame ne žvaigždynui, kaip suprato vertėjas, o sesers dukrai Vegai, kuriai vardą išrinko poetė²³, ta pati žmo-

23 Judita Vaičiūnaitė, *Mabre viešbutis*: Memuarinė proza, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, p. 131. Eilėraščio adresatą nurodo ir rinkinio *Per saulėtą gaublį* cikle „Erdvės šviesa“ po jo einantis eilėraštis „Dvynys“, taip pat neryškiai, bet neabejotinai skirtas seseriai: „Tu – mano antrasis sparnas, / dvynys iš dienų begalybės.“

giško ir dangiško mastelių paralelė, ženklinanti daugelį Vaičiūnaitės eilėraščių, praleista. Tačiau reikia pripažinti, kad įskaityti tokį užkoduotą asmeninio interteksto įrašą gana sunku, todėl suvokiama, kad neiššifruotos liko gaidos, penklinės (sesuo Dalia – pianistė), nebūto džiaugsmo nuorodos („ir tu – aukščiausias džiaugsmas, dar nebūtas“ : „Долго была непостижимой вся странность эта“). Vertėją galėjo klaidinti ir kontrastingi eilėraščio sprogimų kosmose vaizdai, itin aktualūs kosmoso užkariavimo epochoje, o pats temos konstravimas galėjo būti palaikytas tipingu Vaičiūnaitei intymaus ir visuomeniškai angažuoto planų sulydymu, ar, pagal Jevgenijaus Jevtušenko pavyzdį, netgi „naujuoju intymumu“²⁴.

Vertimų problemos

To meto vertimų praktikos problemas 1964 m. prieš posėdį apie Sąjungos tautų literatūrų tarpusavio ryšius spaudoje deklaravo ir TSRS rašytojų sąjungos pirmininko pavaduotojas, prozos ir poezijos vertėjas, rašytojas Nikolajus Čiukovskis: tai ir iškraipantys originalą vertimai, ir vertėjų amatininkiškumas, o kai kada – net akivaizdi chaltūra²⁵. Daugybė literatūros kūrinių išversta naudojantis pažodiniaus originalo vertimais, neišmanant kalbos. Pripažindamas, jog vertėjų kadrus iš esmės ugdo leidyklos, o M. Gorkio literatūros institutas vertėjus parengia prastai, jis siūlo vertėjų kursus steigti prie Rašytojų sąjungos ir į juos atrinkti talentingus, vertėjo darbui pasišventusius literatus. Tačiau atskleistos ne visos blogybės: apie literatūrinių „vergų“ egzistavimą (tarp Vaičiūnaitės rinkinį

24 „Это был

и прямой социальный заказ,
и моя интимная лирика! [...]
Ленин –
это мой самый интимный друг. [...]
Коммунизм для меня –
самый высший интим.“

Eilėraštis „Интимная лирика“, in: Евтушенко Евгений, *Интимная лирика*, Москва: Молодая гвардия, 1973, p. 6–7. Nors rinkinys tuo pačiu pavadinimu išleistas 1973 m., aktorių įskaitytas eilėraštis „Мелодия“ plokštelėje cirkuliavo jau ir anksčiau (lietuvių kalba – 1969 m.). Pagal Jevtušenkos asmeninio tinklapio duomenis, eilėraštis parašytas 1962 m. (prieiga internetu: http://ev-evt.net/stihi/i/intim_lirika.php; žiūrėta 2014 05 12).

25 „Высокое искусство“, *Литературная газета*, 1964, 30 января.

rengusiųjų tokių nebuvo), vertėjų bendradarbiavimą su kontrolės institucijomis (tai užfiksuota originale neegzistavusių atvirai propagandinio turinio intarpų pavidalu vertime) ar bendrus daugiau propagandinius-auklėjamuosius nei meninius to laikotarpio vertimo tikslus bus prabilta vėliau, jau revizuojant sovietinės epochos palikimą ir jos galios mašiną aptarnaujančios literatūros vaidmenį.

Praėjus dvejiems metams nuo vertimų knygelės pasirodymo, žurnale *Литва литературная* publikuota ir Aleksandro Revičiaus²⁶ verstų Vaičiūnaitės eilėraščių iš 1966 m. rinkinio *Vėtrungės*, kuriuos bent keletu sakinių verta aptarti būtent 7-ojo dešimtmečio situacijos vertimų baruose kontekste. (8-uju dešimtmečiu augantis Vaičiūnaitės prestižas, ir, darykime prielaidą, išaugusi vertimų kokybė tokių ekscesų kaip invazija į autorės tekstą ir akivaizdūs ideologiniai prirašymai įsivaizduoti neleis.) Vertėjui, kurio aplanke vėliau suguls Francesco Petrarco, Agrippos d'Aubigné, Charles'io Baudelaire'o, Paulio Verlaine'o, Guillome'o Apollinaire'o, Johanno W. Goethe's, Heinricho Heine's, Adomo Mickevičiaus vertimai²⁷, iš penkių ciklo „Zodiakas“ eilėraščių labiausiai pavyko „Skorpiono“ vertimas – rimuotas, gana tiksliai perteikiantis vaizdus gal dar ir dėl to, kad po ranka buvo klysti neleidžiantis vizualusis Čiurlionio intertekstas. Revičiaus vertimus geriausiai apibūdintų epitetas „paprastas“. Simboliška, kad šis paprastumas žymi slenkstį – vėlesniems Jurijaus Grigorjevo, Michailo Dvinskio ir antrąjį brandžiosios Vaičiūnaitės kūrybos rinkinį išvertusios Larisos Suškovos darbams toks simplistinis vertinimas bus jau per ankštas. Vertimų arenoje įsitvirtins kur kas aukštesnė poetinė kokybė.

Ar pravertė pirmoji vertimų į rusų kalbą knygelė Vaičiūnaitei jos poetinėje karjeroje, užfiksuotų duomenų nėra. Iškalbinga, kad viešuose pasisakymuose poetė jos neminėjo. Knygos vertimai nebuvo autorizuoti, kai tuo tarpu kiti, įtakingesni, valdžios palaikomi poetai tokios praktikos nesibodėjo (pvz., Vacys Reimeris, kurio knygelę išleido ta pati *Молодая гвардия* leidykla). Kaip ir dera, leidinėlis buvo aprūpintas recenzija įtakingame sąjunginiame literatūriniame žurnale *Знамя*²⁸: „Vaičiūnaitė stebi, mąsto, įsigyvena į savo jausmus ir mintis, tačiau už mažo pasaulio ji įtemptai siekia išvysti didelį.“ Recenzentė pastebėjo

26 Юдита Вайчюнайте, „Рыбы“, „Близнецы“, „Скорпион“, „Стрелец“, „Козерог“: из цикла „Знаки Зодиака“ по мотивам М. К. Чюрлениса, перевод с литовского Александра Ревича, *Литва литературная*, 1966, p. 97–98.

27 http://twunio.com/index.php?al=to_remember&id=144&act=more&d=3 [žiūrėta 2014 02 26].

28 Е. Ветрова, „Навстречу неизведанному дню“, *Знамя*, 1965, № 4, p. 248.

prigesintą Vaičiūnaitės kalbėjimą, intonacijų tikrumą, išpūdžių sintetinimą, kuriamus naujus poetinius ryšius, sujungiančius į viena keletą skirtingų reiškinių, išskyrė novatorišką eilėrašį „Pušis“. Tačiau akcentavo ir karo temą, ir šviesiąją, optimistinę orientaciją rytojui, o vertimų klausimo nekėlė.

Išvados

Gana gausus pradedančios lietuvių poetės vertėjų būrys ir tikslinga jų vertimų atranka rengiant knygėlę rodo, kad Juditos Vaičiūnaitės rinkinys *Cmuxu* buvo neatsitiktinis, proteguotas ir ideologiškai konstruotas projektas, charakteringai liudijęs 7-ojo dešimtmečio poezijos vertimų būklę, tarybinės lietuvių lyrikos tendencijas, menines naujoves ir politiškai sumodeliuotą tradicinių temų (Antrąjo pasaulinio ir šaltojo karo) repertuarą. Jautrus, intymus Vaičiūnaitės kalbėjimas neforsuojant, netgi prigesinant dramatiškų situacijų intonacijas rinkinio sudarytojams buvo ir patrauklus, ir parankus – nuo privalomo ideologizavimo tolstantis, intymumu užliejantis ir todėl ne toks atvirai angažuotas ir nepatikimas naujosios kartos balsas. Tačiau mimikrišką, minkštą intymizuotos ideologijos strategiją demaskavo nesibodėjusių daryti originalą vertėjų ideologiniai prieraišai, vaizdžiai demonstravę, kad estetinė kūrinio ir jo vertimų vertė to meto leidybinei ir propagandinei industrijai buvo antraeilės svarbos dalykas, bei liudiję bejėgišką eilėraščių autoriaus būklę ideologinio literatūros produkto gamybos procese. Apytiksliai ir pažodiniai vertimai, originalu naudojantis kaip pačia bendriausia siužetine schema, subtilius Vaičiūnaitės nutylėjimus pakeitęs kovingas patosas, vertėjo ir autoriaus estetinių kvalifikacijų disproporcija buvo tie tipiški 7-ojo dešimtmečio vertimų praktikos pavyzdžiai, kuriuos tik po dešimtmečio ims stelbti kylanti poezijos vertimų kokybė.

Ideologizing Intimacy: Early Russian Translations of Judita Vaičiūnaitė's Poetry

Summary

In 1964, the major Soviet publisher *Молодая гвардия* issued a collection of poems in Russian by the rising Lithuanian poet Judita Vaičiūnaitė. The small (72 pages) volume, titled *Стухи* (Poems), was a calculated, officially sponsored, and ideologically constructed project, but it did not become a significant fact in the writer's creative biography. The publishers treated Vaičiūnaitė's poetry instrumentally — they exploited it as a convenient example of the increasing modernity of Soviet poetry, and of a voice of the younger generation that was not too engaged, and therefore more reliable. But they did not respect the autonomous nature of the work: the poems are mutilated by ideological insertions (multiple additions of poetic text, by the translator, and without the author's approval), deletions, and inaccuracies, demonstrating that the aesthetic value of the work and its translation were of secondary value to the publishing and propaganda industries of that time, as was the figure of the author within the ideological process of literary production as a whole.

In these translations, the sensitive, intimate tone of Vaičiūnaitė's poetry and her subdued treatment of dramatic experiences (the losses of the Second World War, the division of the world by the Cold War, which were favored poetic themes at that time) were manipulated by the publishers, so that the volume's lyric intimacy is camouflaged under the poems' more distinct ideological accents and the publishers' arbitrary insertions.

In addition to a detailed comparative analysis, the author of this article also examines the broader context of translations of Vaičiūnaitė's early poetry into Russian and their appearance in different periodicals, and considers the general state of Soviet poetry translation in the 1960s. She finds that these approximate translations, which work from the original as the most basic scheme and replace Vaičiūnaitė's subtle poetic technique with a combative pathos, are typical of the discrepancies between authors' and translators' aesthetic qualifications in 1960s translation practice. This began to shift only a decade later, with the increasing quality of poetry translations.

Keywords: Judita Vaičiūnaitė, poetry translations, Soviet literature, Russian translations of Lithuanian poetry, ideology.